

W

WORKLESS HOUSEHOLDS IN VLAANDEREN

Hoofdstuk 21

Seppie Van Gils

De manier waarop individuele arbeidsmarktposities (werkzaam, werkloos of niet-beroepsactief) op gezinsniveau worden gecombineerd, kan belangrijke sociale gevolgen hebben. In de Europese indicatorenset over sociale insluiting wordt veel aandacht besteed aan huishoudens waar geen enkel gezinslid een inkomen uit arbeid heeft, de zgn. workless households. Zulke huishoudens kennen immers een aanzienlijk groter armoederisico. In buitenlandse studies lezen we dat in de meeste westerse landen, waaronder ook België, sprake is van een polarisatie tussen dergelijke gezinnen (zonder inkomen uit arbeid) en gezinnen met meer dan één arbeidsinkomen. In dit hoofdstuk gaan we na in hoeverre deze bevindingen opgaan voor Vlaanderen.

We constateren dat tussen 1988 en 2001 het aandeel gezinnen met minstens twee volwassenen waar niemand werkt, amper daalt. Het aandeel huishoudens met meer dan één werkende volwassene steeg daarentegen vrij sterk. Dit bevestigt hogergenoemde polarisering, maar we brengen twee nuances aan. Ten eerste constateren we in Vlaanderen geen stijging van het aandeel gezinnen waar niemand betaalde arbeid verricht, maar een quasi-stagnatie. Ten tweede blijkt dat zeven op tien van de personen die leven in een huishouden zonder inkomen uit arbeid, 50-plussers zijn.

Anno 2001 telt 12% van de Vlaamse huishoudens met minstens twee volwassenen geen enkel werkzaam gezinslid. Daarenboven blijkt dat in een periode van een stijgende werkzaamheid, het aandeel gezinnen waar niemand werkt ongeveer gelijk is gebleven. We stellen vast dat niet enkel ouderen, maar ook laaggeschoolden oververtegenwoordigd zijn in huishoudens waar niemand betaalde arbeid verricht. Meer dan de helft van de werklozen en bijna vier op tien van de niet-beroepsactieven kunnen hun inkomen op gezinsniveau niet aanvullen met een inkomen uit arbeid.

1 *Arbeidsmarktpolarisatie op gezinsniveau?*

Tal van buitenlandse publicaties (o.a. OECD 1998, Gregg & Wadsworth 1996, Gregg e.a. 2000) hebben aangetoond dat er tussen midden jaren tachtig en midden jaren negentig sprake is van een arbeidsmarktpolarisatie op gezinsniveau in de meeste westerse landen. De ene pool bestaat uit gezinnen zonder arbeidsinkomen en de andere pool uit gezinnen met meer dan één arbeidsinkomen. Zowel het aandeel gezinnen met twee of meer werkende volwassenen als het aandeel gezinnen waar niemand werkt, steeg in die periode. Dit betekent dat het aandeel gezinnen met slechts één arbeidsinkomen afneemt. In dit hoofdstuk gaan we na in hoeverre deze bevindingen opgaan voor Vlaanderen.

Om een zo duidelijk mogelijk beeld te krijgen, beperken we ons in deze *eerste paragraaf* tot de huishoudens met minstens twee volwassen gezinsleden. Als volwassenen worden beschouwd: personen op arbeidsleeftijd (15 tot 64 jaar) die bovendien geen student zijn. Op die manier worden éénpersoonshuishoudens en alleenstaanden met kinderen buiten beschouwing gelaten. Daarenboven worden huishoudens met ten minste één gezinslid boven de 65 jaar niet opgenomen. Vanaf de *tweede paragraaf* maken we gebruik van een andere dataset en wordt het individu binnen het gezin het voorwerp van onderzoek.¹

1.1 *Evolutie 1988-2001*

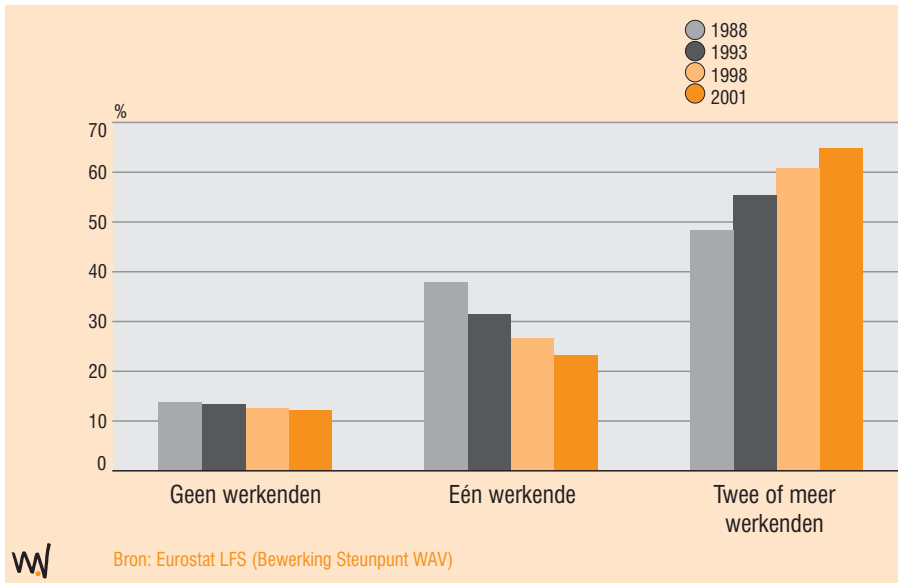
Uit figuur 21.1 blijkt dat er in het Vlaams Gewest tussen 1988 en 2001 inderdaad sprake is van een toenemende arbeidsmarktpolarisatie op gezinsniveau. Deze dynamiek laat zich samenvatten in een tweetal bewegingen. Ten eerste zien we een daling van het aandeel éénverdienersgezinnen (-14,8 ppn.) die wordt gecompenseerd door een vrij sterke toename van het aandeel gezinnen met twee of meer werkenden (+16,4 ppn.). Ten tweede daalt het aandeel gezinnen waar niemand werkt amper (-1,6 ppn.) in deze periode.²

1 Voor de methodologische achtergrond verwijzen we naar www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, jaarreeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', jaarreeks 2002, deel 4 Jaarboek Methodologische bijlage.

2 Voor een overzicht van gedetailleerd cijfermateriaal dat gebruikt wordt in dit hoofdstuk verwijzen we naar www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, jaarreeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', jaarreeks 2002, deel 4 Jaarboek Cijferbijlage.

Figuur 21.1

Evolutie van het aandeel huishoudens met meer dan één volwassene naar het aantal werkende gezinsleden (Vlaams Gewest; 1988, 1993, 1998 en 2001)

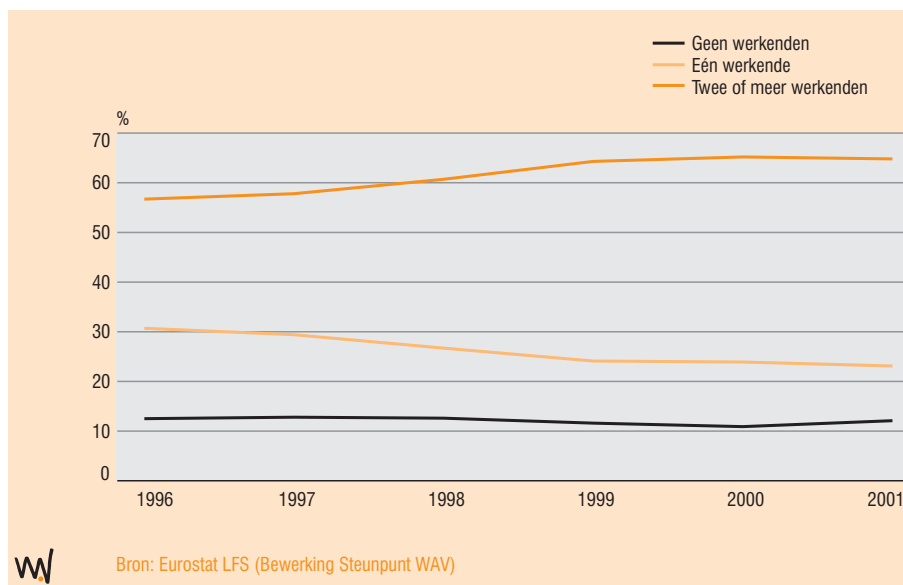
In tegenstelling tot hogergenoemde conclusies uit internationale publicaties, constateren we voor Vlaanderen geen stijging van het aandeel gezinnen waar niemand werkt, maar een quasi-stagnatie. Dit is een eerste nuance bij het verhaal van een toenemende arbeidsmarktpolarisatie op gezinsniveau. Anderzijds leiden we uit het voorgaande af dat in een periode van een stijgende werkzaamheidsgraad – d.i. een daling van het aandeel niet-werkende individuen – het aandeel huishoudens waar niemand werkt ongeveer gelijk is gebleven.

1.2 ■■ De recente evolutie

Het is mogelijk dat bovenstaande vaststelling slechts tijdelijk geldt. Bij een groei van de werkzaamheid is het denkbaar dat in een eerste fase afromingseffecten spelen, waardoor de 'sterksten' eerst aan bod komen. Pas in een latere fase daalt dan ook het aandeel gezinnen waar niemand betaalde arbeid verricht (Cantillon, 2001, p.11). We bekijken daarom de recente Vlaamse evolutie in detail.

Figuur 21.2

Evolutie van het aandeel huishoudens met meer dan één volwassene naar het aantal werkende gezinsleden (Vlaams Gewest; 1996-2001)

Figuur 21.2 toont dat vanaf eind jaren negentig het groeiritme van het aandeel meerverdienersgezinnen vertraagt en dat ook de daling van het aandeel éénverdienersgezinnen minder uitgesproken is. Daarnaast daalde tussen 1998 en 2000 het aandeel gezinnen zonder arbeidsinkomen sterker (-1,7 ppn.) dan in de loop van de tien voorgaande jaren (-1,1 ppn.).

Opmerkelijk is echter de stijging van het aandeel huishoudens zonder arbeidsinkomen in 2001. Hoe kan dit verklaard worden? De minder goede prestaties van de arbeidsmarkt anno 2001 lieten zich het scherpst voelen bij de zgn. risicogroepen. In de loop van 2001 was de instroom in de werkloosheid het sterkst bij een aantal specifieke risicogroepen (Tielens, 2001, p. 57-58). Vanuit de wetenschap dat bepaalde individuele risico-kenmerken (o.a. leeftijd en scholing) worden gecombineerd op gezinsniveau (Cantillon, 1999, p. 186), is het niet verwonderlijk dat de conjunctuurvertraging in 2001 de meest 'kwetsbare' gezinnen het eerst treft. Dit heeft voor een stijging van het aandeel gezinnen waar niemand werkt gezorgd.

2 *Wie leeft er in een gezin waar niemand werkt?*

In 12,1% van de Vlaamse huishoudens met meer dan één volwassene verricht geen enkel gezinslid betaalde arbeid. We bekijken voor het Vlaams Gewest wie er leeft in zo'n niet-werkend huishouden.

In tegenstelling tot de vorige paragraaf, waar het gezin de analyse-eenheid was, wordt in volgende paragrafen het individu binnen het gezin het voorwerp van onderzoek. We maken gebruik van een andere data-set waarin alle individuen op arbeidsleeftijd zijn vertegenwoordigd en niet enkel de personen die leven in een huishouden met ten minste twee volwassen gezinsleden zoals in de eerste paragraaf. Dit impliceert dat ook alleenstaanden (met of zonder kinderen) en studenten worden meegeteld.

2.1 *Vooral vrouwen*

Tabel 21.1 toont ten eerste dat er meer vrouwen dan mannen leven in een huishouden waar niemand werkt. Indien alle huishoudens zonder arbeidsinkomen koppels zouden zijn, moesten er logischerwijs ongeveer evenveel mannen als vrouwen in leven. Vandaar dat de verklaring voor de oververtegenwoordiging van vrouwen in de eerste plaats bij de groep alleenstaanden is terug te vinden.

Zo blijkt een zeer grote meerderheid van de *alleenstaanden met kinderen* een vrouw te zijn. We zien ook dat het aandeel werkenden lager ligt bij deze vrouwen dan bij de alleenstaande mannen met kinderen. Hieruit volgt dat er in deze categorie meer niet-werkzame vrouwen dan niet-werkzame mannen zitten (en dus leven in een huishouden waar niemand werkt). Een ander deel van de verklaring heeft betrekking op de leeftijdscategorie van 50 tot 64 jaar. We zien immers dat de categorie *éénpersoonshuishoudens boven de 50 jaar* meer vrouwen dan mannen telt. En ook hier ligt het aandeel werkenden lager bij de vrouwen waardoor er in deze categorie meer niet-werkzame vrouwen dan niet-werkzame mannen zitten (en dus leven in een huishouden waar niemand werkt).³

³ Daarnaast is er nog een verklaring die meer methodologisch van aard is. De oudste leeftijdscategorie bevat namelijk een aantal niet-werkzame vrouwen op arbeidsleeftijd (bijvoorbeeld 63 jaar), wiens (niet-werkzame) man reeds de leeftijd van 65 jaar heeft bereikt. In dit voorbeeld vinden we de vrouw terug in tabel 11.1, ze leeft immers in een huishouden waar niemand werkt. De man leeft ook in een huishouden waar niemand werkt, maar vinden we niet terug in tabel 11.1 omdat hij ouder dan 64 jaar is.

2.2 Vooral ouderen

Verder blijkt dat 50-plussers oververtegenwoordigd zijn in gezinnen zonder arbeidsinkomen. Maar liefst 70% van de mensen die leven in huishouden waar niemand betaalde arbeid verricht, is tussen de 50 en 64 jaar oud.

Dit nuanceert een tweede maal het verhaal van een toegenomen arbeidsmarktpolarisatie op gezinsniveau. Het is immers niet verwonderlijk dat veel ouderen leven in een gezin zonder inkomen uit arbeid aangezien het net deze leeftijdsgroep is waar het traditioneel kostwinnersmodel nog wijd is verspreid, waardoor er nog een groot aandeel huisvrouwen zijn. En omdat de Vlaamse arbeidsmarkt wordt gekenmerkt door een vervroegde uittrede van oudere mannen, spreekt het voor zich dat veel 50-plussers leven in een gezin waar niemand betaalde arbeid verricht.

Tabel 21.1

Aantal en aandeel personen op beroepsactieve leeftijd die leven in een huishouden waar niemand werkt en aandeel in de bevolking op beroepsactieve leeftijd (Vlaams Gewest; 2000)

	Personen in huishoudens waar niemand werkt		Aandeel in bevolking op beroepsactieve leeftijd
	(n)	(%)	(%)
Totaal	585 100	100	100
Geslacht			
Man	253 000	43,2	50,6
Vrouw	332 100	56,8	49,4
Leeftijd			
15-24	55 300	9,4	18,2
25-39	66 400	11,3	33,5
40-49	57 700	9,9	22,2
50-64	405 800	69,3	26,1
Onderwijsniveau			
Laag	406 200	69,7	42,0
Midden	122 500	21,0	34,2
Hoog	53 800	9,2	23,8

Bron: Eurostat LFS (Bewerking Steunpunt WAV)

2.3 Vooral laaggeschoolden

Ten derde lezen we uit tabel 21.1 een oververtegenwoordiging (70%) van het aandeel laaggeschoolden af. Voor een deel hangt dit nauw samen met het groot aandeel ouderen: bijna drie vierde van de laaggeschoolden die leven in een huishouden waar niemand werkt is 50-

plusser. De vervroegde uitstoot van ouderen heeft zich immers scherper gemanifesteerd bij de laaggeschoolden. Bij de laaggeschoolde 50-plussers is nog maar zo'n 30% aan het werk, terwijl dit bij midden- en hogeschoolden respectievelijk ongeveer 50% en 63% bedraagt.

Een ander deel van de verklaring voor de oververtegenwoordiging van laaggeschoolden vinden we terug in de vaststelling van homogamie, dit betekent dat koppels waarbij de partners beide laaggeschoold zijn, veel meer voorkomen dan bij 'toevallige partnervorming' het geval zou zijn (Cantillon, 1999, p. 186). Op die manier versterken laaggeschoolden elkaars zwakke arbeidsmarktpositie op gezinsniveau.

3 *Het gezin als vangnet?*

Vorige paragrafen gaven een beeld van de evolutie van het aandeel gezinnen waar niemand werkzaam is en bekeken wie er leeft in zo'n huishouden zonder arbeidsinkomen. In deze paragraaf bekijken voorgaande vanuit een andere invalshoek. We stellen de vraag wat het aandeel personen is dat leeft in een huishouden zonder arbeidsinkomen binnen enerzijds de totale groep werklozen en anderzijds de totale groep niet-beroepsactieven. Op die manier krijgen we een beeld van de niet-werkende bevolking die hun inkomen op gezinsniveau niet wordt aangevuld met een inkomen uit arbeid. Dit is een belangrijke vraag omdat personen die leven in een huishouden zonder arbeidsinkomen een veel groter risico lopen om te moeten rondkomen met een inkomen dat onder de relatieve armoedegrens ligt (Cantillon e.a. 1999, p. 16; Europese Commissie, 2001, p. 13; OECD 1998, p. 24). Daarenboven blijkt uit de gegevens van de CSB-enquêtes dat gezinnen zonder werkenden hun armoede-risico aanhoudend zagen toenemen, van ongeveer 13% in 1988 naar 18% in 1997. Het armoederisico van gezinnen met minstens één arbeidsinkomen daalde verder van 2% naar 1% (Cantillon e.a. 1999, p. 17).

Tabel 21.2 toont dat ongeveer de helft (51,9%) van alle werklozen leeft in een gezin waar niemand betaalde arbeid verricht. Bij de niet-beroepsactieven bedraagt dit aandeel zo'n 40%. Voor beide groepen blijkt dat het aandeel mannelijke niet-werkenden dat leeft in een huishouden zonder werkenden beduidend hoger ligt dan het aandeel vrouwelijke niet-werkenden. Bij de werklozen is het verschil het grootst: maar liefst 61% van de werkloze mannen leeft in huishouden zonder arbeidsinkomen, ten opzichte van 43% van de werkloze vrouwen. Dit betekent dat werkloze vrouwen vaker leven in een huishouden waar wel één van de gezinsleden betaalde arbeid verricht.

Tabel 21.2

Aandeel werklozen, inactieven en niet-werkenden die leven in een huishouden waar niemand werkt (Vlaams Gewest; 2000)

(%)	ILO-Werklozen	Niet-beroepsactieven	Totaal niet-werkenden
Totaal (15-64)	51,9	39,3	40,2
Geslacht			
Man	60,9	42,7	44,5
Vrouw	43,0	37,1	37,5
Leeftijd			
15-24 jaar	32,1	10,1	11,4
25-39 jaar	59,6	32,5	39,0
<i>Mannen</i>	75,0	58,8	65,8
<i>Vrouwen</i>	46,6	26,4	29,9
40-49 jaar	54,6	29,6	33,4
50-64 jaar	64,0	64,9	64,9
Onderwijsniveau			
Laag	57,9	43,4	44,3
Midden	47,1	29,6	29,9
Hoog	53,9	42,5	42,5

Bron: Eurostat LFS (Bewerking Steunpunt WAV)

Uit de verdeling naar leeftijd blijkt dat meer dan zes op tien van de werkloze en niet-beroepsactieve 50-plussers leeft in een huishouden zonder arbeidsinkomen. Zoals reeds aangehaald, komt dit overeen met de bijzonder lage werkzaamheidsgraad bij ouderen.

Een lage werkzaamheidsgraad in een bepaalde groep gaat echter niet steeds samen met een groot aandeel werklozen en niet-beroepsactieven die leven in een huishouden zonder werkenden. De volwassen mannen tussen 25 en 39 jaar bijvoorbeeld, hebben een quasi volledige werkzaamheidsgraad bereikt (95%), waardoor er zeer weinig onder hen leven in een huishouden waar niemand betaalde arbeid verricht. De overige 5% die niet werken (werklozen en niet-beroepsactieven), kennen echter een groot risico om te leven in een huishouden zonder arbeidsinkomen: meer dan 65% onder hen leeft in een huishouden waar geen enkel gezinslid werkt. Deze situatie manifesteert zich nog scherper bij werkloze mannen tussen 25 en 39 jaar oud dan bij de niet-beroepsactieve mannen uit deze leeftijdscategorie.

Daarnaast zien we dat werkloze en niet-beroepsactieve jongeren de minste kans hebben om te leven in een huishouden waar niemand werkt. Voor een groot deel gaat het om niet-beroepsactieven (veelal studenten), en de kans dat ze in een huishouden zonder arbeidsinkomen leven, is relatief klein: slechts 10,1% van hen leeft in een huishouden waar niemand betaalde arbeid verricht. Maar ook het aandeel werkloze jongeren dat leeft in huishouden

zonder werkenden ligt met 32,1% een stuk lager dan in de andere leeftijdscategorieën, ondanks de relatief hoge werkloosheidsgraad en lage werkzaamheidsgraad.

De opsplitsing naar onderwijsniveau leert dat bijna zes op tien van de laaggeschoolde werklozen leeft in een huishouden zonder arbeidsinkomen. De wijze waarop laaggeschoolden hun zwakke arbeidsmarktpositie op gezinsniveau versterken, werd in vorige paragraaf reeds besproken. Uit tabel 21.2 blijkt echter ook dat meer dan de helft van de hooggeschoolde werklozen en meer dan 40% van de hooggeschoolde niet-beroepsactieven leeft in een huishouden waar niemand betaalde arbeid verricht. In absolute aantallen gaat het wel om een veel kleinere groep. Van de hooggeschoolden op beroepsactieve leeftijd werkt immers meer dan 85%. De restcategorie die niet werkt (zowel de werklozen als de niet-beroepsactieven), heeft echter een relatief grote kans om in een huishouden waar niemand werkt te leven. Verdere opsplitsing naar leeftijd leert evenwel dat het merendeel (bijna zeven op tien) van de hooggeschoolden die leven in huishouden zonder arbeidsinkomen, boven de 50 jaar oud zijn.

Cijferbijlage: www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, jaarreeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', jaarreeks 2002, deel 4 Jaarboek Cijferbijlage

Methodologie: www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, jaarreeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', jaarreeks 2002, deel 4 Jaarboek Methodologische bijlage

